

is wèl overwogen): dat namaken was verre van eenvoudig en men nam aan dat de betrokken bonkaart al bijna verlopen zou zijn als men met de nagemaakte kon gaan werken.¹ Wèl nagemaakt werden de inlegvellen; op een inlegvel kon men immers geruime tijd lang verschillende bonkaarten krijgen.

De onderduikers en de illegale organisaties hebben vooral na de April-Meistakingen veel te danken gehad aan de figuur die in de eerste twee bezettingsjaren een hoge uitzondering was in de Nederlandse samenleving: de saboterende ambtenaar. Die ambtenaar, hetzij van een distributiedienst of bevolkingsregister, hetzij van een GAB (tegenaan van de arbeidsinzet!), had het niet gemakkelijk. 'Hij moest immers', aldus een van de leiders van de LO, ir. H. van Riessen,

'zijn eigen werk afbreken. En dat was een ingrijpende gebeurtenis in het leven van hen die bekend stonden om hun plichtsbetrachting, nauwgezetheid en betrouwbaarheid. De ambtenaar, wie nauwkeurigheid in kleinigheden geleerd was, moest door vervalsing van kleinigheden zijn kaartsystemen en administratie onbetrouwbaar maken. Hij moest gefingeerde mensen op zijn kaarten plaatsen en van bestaande mensen de kaarten verdonkeremanen en vervalsen. Hij moest stempels stelen, handtekeningen van chefs en *Fachberater* namaken, plattegronden van het gebouw uitleveren aan de KP. Hij moest zijn verkeerde chefs bespioneren, brieven openen die niet voor hem bestemd waren en ze desnoods vernietigen.

. . . Ook in de praktijk van het werk was(de) taak (dier ambtenaren) zwaar. Veelal hadden zij chefs die bang of uitgesproken 'fout' waren en overigens waren zij omringd door Duitsgezinden. Zo bijv. de man die deel uitmaakte van een uitreikingsploeg en voor zijn loket gezeten was tussen twee NSB'ers. Als 'zijn' man met 400 valse inlegvellen voor het loket kwam, vroeg hij: 'U bent zeker wel van een ophaaldienst'², en daarop werden dan 400 bonkaarten door het loket overhandigd. Dat zal aan beide zijden van het loket wel altijd met een bonzend hart gebeurd zijn.'³

★

In onze paragraaf over de tweede distributiestamkaart deden wij uitkomen dat de hulp aan de onderduikers ook nog in het jaar '43 vergemakkelijkt werd

¹ De in de hongerwinter ingevoerde 'noodkaarten' zijn wèl nagemaakt, zo ook (van begin '44 af) de 'rokerskaarten'. ² Er bestonden hier en daar particuliere ophaaldiensten die ten behoeve van hun cliënten (wier stamkaarten en inlegvellen zij dan meekregen) de bonkaarten bij de distributiediensten tegen vergoeding afhaalden. ³ H. van Riessen in *Het Grote Gebod*, dl. I, p. 657-58.